

ניצן רותם • ניר גזית

דבקות באִבְדוֹת כדבק חברתי בישראל*

ככל שנה, גם בסוף 2024 פורסם מספר החללים שנהרגו על רקע בטחוני. 5,200 בני משפחה נוספו למשפחת השכול, בהם כמעט 1,600 הורים. גם בשנה זו שבר חודש אוקטובר את השיא החודשי במספר הנפגעים: 59 ישראלים נהרגו בפיגועים, בפעילות מבצעית ובפגיעות מהאוויר, בהן כטב"ם שהתפוצץ בבסיס אימונים של גולני מבלי שהופעלו התרעות. ארבעה חיילים נהרגו, ועשרות משפחות הגיעו לבתי החולים לסעוד את ילדיהן שנפצעו.

תחזיות שהיו מסתמכות על החברה הישראלית בעשורים הקודמים היו מנבאות זעזוע ציבורי לנוכח מחדל הכטב"ם, וצופות ביקורת ואף מחאה. למעשה, תנאים לביקורת בנושא האבדות הבשילו כבר בינואר 2024, כאשר 21 חיילי מילואים נפלו באסון אל-מע'אזי.

לטענתנו, חינוך ערכי מחודש של אזרחי ישראל חסם מראש ביטויי מחאה. מדובר במוסר חדש שמתהווה במלחמה האחרונה, שאנו מכנים בשם "חוסן אבדות" ואף "דבקות באִבְדוֹת". אנשי ציבור מקודדים את ההתמסרות לקורבנות מלחמה כשותפות גורל ישראלית, ומביישים ומוקיעים אזרחים שאינם שותפים לנכונות להקריב חיי ישראלים, כל שכן חיי פלסטינים.

את המפנה המוסרי מובילים זרמים בימין ובציונות הדתית, אשר זו מלחמתם הראשונה כשידם על ההגה הצבאי והמדיני, וכשערכיהם מתווים את חיי היום-יום בצה"ל. מעצבי

* הרשימה מתבססת על מחקר העוסק ביחס התרבותי לאבדות במלחמה הנוכחית, שנערך בשיתוף רונית גרוסמן חורש (האוניברסיטה הפתוחה) ונתנאל הוכנר (האוניברסיטה העברית בירושלים).

דעה דתיים משכילים לנצל זרמים תרבותיים חילוניים ומודרניים כדי למסגר את המלחמה כמלחמת אין ברירה ונקם, להתעקש על נחיצות המשכה, ולהצדיק את אבדותיה. הצורך להפגין עמידות באבדות מנומק בעזרת רעיונות מדוללים של רווח כלכלי ופסיכולוגיה חיובית, הפופולריים בקרב הציבור הליברלי.

“הרגישות לאבדות” על הכוונת

האתוס החדש של חוסן אבדות מנהל פולמוס מכוון עם שני ערכים מוקדמים יותר שהעניקו משמעות קולקטיבית למוות במלחמה. הערך הראשון, אתוס ההקרבה עצמית, הוא פעולה מודעת של לוחם גיבור, שנכונותו למות מפארת את הקולקטיב שעבורו הוא מוותר על חייו. אולם הנצחת החיילים בחודשים האחרונים כמעט אינה מוקדשת לתפארת הלאום, ואף מתעלמת מהמלחמה. סטיקרים המנציחים את הנופלים במרחב הציבורי מתארים את איכויות הנופלים כבני אדם, לא כחיילים. במקביל, האקטיביות והגבורה מיוחסות בעיקר ל“חוסן” הציבורי, שאינו מערער על מדיניות המלחמה ועל שגרת השכול, אלא מסכין עם המוות הבלתי־פוסק של טובי בניו ובנותיו.

הערך השני, רגישות כלפי אבדות במלחמה, הוא הערך המרכזי שנגדו יוצא אתוס החוסן החדש. הרגישות לאבדות כאתוס משותף צברה תאוצה בשנות ה־90, בעיקר על רקע מלחמת לבנון הראשונה, וכללה פקפוק בשכול כחוויה בלתי־נמנעת ומאחדת. הרגישות לאבדות איחדה מחנה פוליטי ליברלי שקידם מאמצי שלום, והגיעה לשיאה שלוש שנים לאחר “אסון המסוקים”, כאשר נסוג צה”ל מרצועת הביטחון (להרחבה על ירידה במיליטריזם בשנים אלו, ראו לוי, 2023).

ימי השגשוג של אתוס הרגישות היו קצרים. מלחמת לבנון השנייה, שפרצה באמצע העשור הראשון של שנות האלפיים, הובילה לגינויו על רקע טענות כי החשש מאבדות השפיע על תוכניות הלחימה הצה”ליות. התגובות המאוחרות לשחרור גלעד שליט משבי חמאס הוסיפו ותרמו לערעור האתוס, כאשר שמחת הסולידריות התחלפה בקילוס ההסכם. שחרור “הילד של כולנו” התחלף בהסכמת הציבור והחיילים עם “נוהל חניבעל”, אשר מתיר לפגוע בחיילים כדי לסכל את נפילתם בשבי, וכך מונע “עסקאות אסירים” נוספות. “נוהל חניבעל” מסמן את קריסת הרגישות לאבדות וגם את השינוי באתוס הגבורה: לא עוד הקרבה עצמית אקטיבית, אלא מוות פסיבי, אפילו מידי רעים לנשק (Rothem, 2022).

שמונה שנים לאחר מלחמת לבנון השנייה קיבע מבצע "צוק איתן" את השינוי הערכי. ב-51 ימי המבצע הופעל "נוהל חניבעל" במופגן, והשכול נדחק לשולי העיתון בהשוואה לבולטותו במלחמת לבנון השנייה (ישראלי ורוסמן, 2015). במלחמה הנוכחית, עורכי העיתונים נוהגים באופן דומה. נוסף על כך, ערוצי תקשורת המיועדים לציבור הדתי זיהו את הרגישות לאבדות כאיום על המשכיות המלחמה. הם נאבקו באתוס במישרין החל מימי המלחמה הראשונים, ובמקביל עמלו על הנכחת האתוס החדש של "חוסן אבדות".

"לצערי נשלם בהם ביוקר"

עם החומרים שמופצים לציבור הדתי נמנים עלונים המחולקים בבתי כנסת מדי שבת. בזמן שציבור ישראלי גדול מתעדכן בחדשות, ובפרט בשחרורי השבויים, שומרי מצוות רבים קוראים את העלונים הללו, הממעטים להתייחס לסוגיית "החסופים" ולכאב השכול הצבאי, כפי שמצא נתנאל הוכנר בסקירתו (עוד בנושא ראו גרינבלום, 2025).

שבוע לאחר השבעה באוקטובר כתב יונתן דובנוב בעלון **מצב הרוח**¹: "המלחמה הזאת גבתה מאתנו מחיר כואב ובלתי נתפס, ועכשיו התור שלנו לגבות מחיר כואב עשרות מונים מן הצד השני [...] חורבן טוטאלי של הרצועה והפיכתה לאתר ביקורים חדש בישראל, למען יראו וייראו [...] ולקינוח סיור בחופים היפהפיים של מערב הנגב, במקום שבו פעם היה מקום מושבן של חיות אדם שהפך ליישובים פורחים". חציו הראשון של החזון כמעט התממש.

הכותב מתעמת עם כל רכיבי אתוס הרגישות לאבדות. הוא מתרה ש"חיי החיילים שלנו יקרים ולצערי נשלם בהם ביוקר במלחמה", ומבטל שני סייגים הקשורים לרגישות כלפי אבדות האזרחי: היענות לחוק הבין-לאומי ההומניטרי, והמידתיות. דובנוב מבהיר ש"השיקולים המבצעיים קודמים למשפטיים", וכי "חיי חייל אחד שווים הרבה יותר מכל תושבי רצועת עזה ביחד".

1 <https://www.ashdir.com/%D7%90%D7%A8%D7%9B%D7%99%D7%95%D7%9F-%D7%9E%D7%A6%D7%91-%D7%94%D7%A8%D7%95%D7%97>

התכתיב הערכי נעזר בשפה כלכלית רזה, הכוללת ביטויי תגמול, מחיר ועסקאות. ביטויים אלו הפכו למאפיין מרכזי של המלחמה הנוכחית, כבר בראשיתה: "בחמאס פתחו במתקפה רצחנית, האויב ישלם מחיר שלא הכיר", הכריז נתניהו בצוהרי השבעה באוקטובר.

השתת המחרים המאמירים על האויב משמעה גם הגדלת המחירים שהציבור הישראלי מצווה לספוג: אבדות של חיילים ואזרחים, ילדים ומבוגרים, גם כאלו שגוועים למוות בעינויי חמאס ובהפגזות צה"ל. כל אלו מוצדקים בעזרת מינוח קפיטליסטי פשטני של תחרות, חשיבה רציונלית ותועלת כלכלית. אך היעד איננו אסטרטגי, אלא "ניצחון מוחלט" אמורפי.

"מיטוט החמאס קודם לשחרור החטופים, גם אם יבוא על חשבונם". זאת עמדת נתניהו, כותב חגי הוברמן, עורך העלון **מצב הרוח** בינואר 2024. "כל הצעה אחרת לשחרור חטופים משמעה כניעת ישראל [...]. נשארה רק האפשרות של המשך הלחימה, בכל מחיר". ההתמשכות מבורכת גם ב"מחיר" חיי הישראלים שמעונים בעזה ו"על חשבונם". עמדה זו נותרה איתנה בשנה שחלפה.

פסיכולוגיה חיובית

המאמר של הוברמן מגלה מאפיין מרכזי של אתוס החוסן: טשטוש עובדתי, מוסרי ורגשי. המהלך הפובליציסטי ממעט להבחין בין אבדות של חיילים ואזרחים, בין אבדות חיילים ועזתים, בין מעורבים בלחימה לחפים מפשע ("מחפים על פשע")², בין אבדות וסבל בהווה למוות אפשרי בעתיד, ובין שמחה ועצב.

הוברמן שוזר שלושה נושאים: התנגדות ל"עסקת חטופים", פיצוץ האוניברסיטה בעזה, וחולשת אפשרית של הציבור לנוכח נפילת 21 חיילי המילואים באל-מע'אזי – אסון שקדם לפרסום מאמרו. שזירת שלושת האירועים הללו יחד מאפשרת לו להציג את השמחה כערך: "אין מראה שיותר מרנין אותי בחודשים האחרונים מתמונות של ערי עזה העומדות בחורבן [...]. מול חורבן האויב שרים בהתלהבות ובשמחה". אפילו הבית שקרס על 21 הלוחמים הוא בגדר הצלחה, כי במרבית בתי עזה החרבים מתגלים פירים. מה גם ש"כל בית ברצועה שנהרס הוא גם משפחה אחת פחות [...]. שאולי בעתיד תעזוב את הרצועה".

2 "פורום תקווה משנה את הטון" <https://www.kan.org.il/content/kan/podcasts/p-8151/855667>

הוברמן מעודד את השמחה, ואף מגרש את העצבות: אסון 21 חיילי המילואים "אסור שיִרְפּה את ידינו", הוא מבהיר. לשם כך הוא מצטט ממכתב של חייל שנהרג באסון, "אל תהיו עצובים [...] אנחנו דור של גאולה". אם תרבות השכול הישראלית עד שנת 2024 התאפיינה בגילויי עצב כסנטימנט משותף, אזי מקדמי "חוסן האבדות" מרחיקים את העצב באמצעות חיבור בין חוסן פסיכולוגי לבין תכנים גאוליים ומשיחיים. אפשר לזהות את החיבור הזה בסוגה הפורחת של מכתבי צוואה שחיילים כותבים בעודם חיים, ובסטיקרים של הנצחת החיילים המדגישים בעיקר מסרים חיוביים של חוסן ואופטימיות.

רגישות לאבדות כאגואיזם

צביקה מור, יושב ראש פורום תקווה ותושב קריית ארבע, הוא דובר בולט נוסף המחנך לאתוס החדש של חוסן אבדות. בנו הבכור, שחזר בשאלה, אֶבְטַח את פסטיבל הנובה ונחטף לשבי חמאס. באוקטובר 2023 נתניהו הזמין את מור לפגישה שתקעה טריז בין משפחות החטופים, ואולפן הפטריוטים בערוץ 14 נתן במה פומבית לעמדותיו שמעודדות מלחמת חורמה: "[...] אם אני צריך לבחור בין אהבת הבן שלי לאהבת האומה [...] אז היינו צריכים לבחור בהצלחת המדינה. בדיוק כמו שאנחנו שולחים חיילים לקרב ולא כולם חוזרים". מור מבטל את ההבחנה בין אזרחים לחיילים, תוך שהוא מעלים הבחנה נוספת: בין מי שנמצא בסכנת חיים בהווה למי שאולי ימות בעתיד, אם נבחר להמשיך לחיות על החרב.

מור מחוזר גם בעיתונות הליברלית כגון **מעריב** ו"כאן". הראיונות עימו מעניקים לו סמכות כפולה: סמכות מוסרית כָּאֵב שנכון להקריב את בנו, וסמכות פוליטית כמנהיג שמבין את כללי המשחק הכלכליים. את ערך הרגישות לאבדות הוא פוטר כדאגה אנוכית לאושר הפרטי: "כשאתה מגיע לסוגיית החטופים עם חשיבה אינדיבידואליסטית, כזאת שחושבת שהאחריות הראשונה של המדינה היא לדאוג לאושר של הפרטים שלה, אז אתה עסוק במה לשלם כדי לקבל את שלך".³ עמדה זאת, שהוא מייחס למטה משפחות החטופים, מגלמת לשיטתו כניעות, רפיסות ובעיקר טיפשות ואנוכיות. בְּיוֹש מטה משפחות החטופים הוא על פגיעתן כביכול בטוב הישראלי המשותף, בביטחון הארץ ובאהבתה.

3 <https://www.maariv.co.il/news/israel/article-1117900>

עולם הדימויים של מור מסחרי ותחרותי: "בדיוק כמו בקניית קורקינט חשמלי מיד שנייה. הקונה הפוטנציאלי עושה 'פושות' למוכר כגון: 'לא יודע, תן לי לחשוב, נדבר מחר'". **מעריב** מקבל ללא עוררין את ההתייחסות לחיי אדם כאל סחורה מיד שנייה. שפת המיקוח תפסה אחיזה גם בקרב ציבורים ליברליים, המגנים את משפחות החטופים על חוסר ניסיון ב"קניית סחורה בשוק הפשפשים"⁴. הדימוי האוריינטליסטי של שוק מסמן את ההסכם כמופקר כלכלית ועל כן גם מוסרית. המחויבות לאזרחים ולחייילים שהופקרו אינה חלק משפת מתנגדי ה"עסקה", אבל אפילו תומכיה ממעטים לנקוט את מונחי האזרחות וההסכם.

שיקום אתוס הרגישות

מור מציע לקוראי **מעריב** שמלחמת חורמה נחוצה לא רק בעזה, אלא גם בגדה המערבית. העיתון אינו מקשה גם על עמדתו זאת, שמרחיבה את חוסן האבדות לחזיתות לחימה נוספות, וזאת לפני שממשלת ישראל הוסיפה בינואר 2025 את הגדה המערבית למטרות המלחמה. ודוק, תוכנית "הפטריוטים" שילבה את הגדה במסריה עוד קודם לכן. רונית גרוסמן חורש מצאה שתוכנית ששודרה באביב 2024 כללה בגיבורי המלחמה בעזה לוחם שנפצע בג'נין בשנת 2022.

מור ממשיך להתראיין ולציין את עמדותיו גם בעיצומו של שלב א של ההסכם הנוכחי, ובשידור שציין 28 שנים לאסון המסוקים התראיין להסכת היומי של תאגיד השידור "כאן". בריאיון מצר מור על כישלון גישתו בדבר מצור מוחלט על עזה, ומעדכן את עמדתו בדרישה שישוחררו כולם ומייד. לשאלת המראיין על האפשרות שבנו מורעב, עונה מור שזוהי דמגוגיה שנועדה להעביר סיוע הומניטרי לעזה.

אולם בשבת השנייה של פברואר, לאור מצבם הגופני של שלושת השבים ודיווחיהם על ייסורי השבי, החל סדר היום בישראל לבחון את ההרס הגלום ב"חוסן אבדות". המחאה מתמקדת בהוקעת הפקרתם של הישראלים, ואינה מתרחבת בינתיים לחיי הפלסטינים. המחאה גם אינה מעלה על נס מחודש את האתוס ההפוך של רגישות לאבדות.

<https://www.facebook.com/ortalbendayan> 4

אלא שהדבק החברתי הגלום ברגישות לאבדות עדיין זמין לחברה הישראלית. מסמוס הפגישות בדוחא ונכונות ההנהגה הפוליטית להעצים את המלחמה גוררים התנצחות גלויה בין שני האתוסים – חוסן אבדות ורגישות לאבדות – ומאבק גורלי בין החברות שהם מפתחים; התנצחות שטרם הוכרעה.

רשימת המקורות

גרינבלום, דרור (2025). תגובתה של הציונות הדתית החרדית-לאומית למלחמת אוקטובר 2023. **קריאות ישראליות** גיליון 7. מקוון.

ישראלי, ציפי ואלישבע רוסמן (2015). "בזכותם": התייחסות התקשורת לשאלת מחיר הנפגעים במבצע "צוק איתן". **צבא ואסטרטגיה** 7(2). מקוון.

לוי, יגיל (2023). **יורים ולא בוכים: המיליטריזציה החדשה של ישראל בשנות האלפיים**. רעננה: למדא עיון.

Rothem, Nitzan (2022). On temporality and morality: Negotiating POW survival in current protracted wars. *Critical Military Studies* 8(4), 365–384.

ד"ר ניר גזית, המרכז האקדמי רופין.

דוא"ל: nirg@ruppin.ac.il

ד"ר ניצן רותם, קמפוס אילת, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

דוא"ל: nitzanro@post.bgu.ac.il